

עיתון

הסופר שעושה עסקים מן הדמעות של העם היהודי * האם לשון

פרה יכולה לחולל מהפכה תרבותית * לוי נויפלד כגיבור ספרותי

* כיצד מתחמקים מו"לים מתשלום מסמלאי על הספרים *

ספרות השואה היא „גיהינום כקפטריה עם שירות עצמי“



ארנון הדר

איציק מאנגר

יאן קוט

ירם קיזור

אלי יזל

המכון למידבר, מגיע אחד מהם, שאינו ניצול-שואה, לבאר-שבע, לקיוסק שאותו מנהל הקומנדנט קליין, המקעקע על זרועו מיספר סידורי של מחנה-ריכוז. במהלך קריאת אדם בן כלב דומה שהסיפור הופך למעין מסה כימעט סילוסופית של יליד-הארץ, המחפש בעזרתה אחר משמעויותיה הכמוסות של השואה. אותה מסה הופכת למעין המשך מעוות של הדיאלוג הנאצי-יהודי, תוך מיון אלפי פריטים קטנים מהשואה והצגת העולם הקליני של ניצוליה, תוך תימצות סיוט-לילה קולקטיביים של מאות אלפי עקורים יהודיים לשעבר, החיים באשליה שהקימו מולדת לסיוט-הלילה שלהם.

בין השורות מטפל קניוק בסאקראום ביקורתי בתהליך האמונה-מחדש, העובר על מיגזרים של האוכלוסייה היהודית בעולם מאז מילחמת ששת-הימים, אדם שטיין מציג, ללא הרף, ובכל הדרכים האפשריות, את השקפת-עולמו האתאיסטית-ציניית, תוך הבקיה וזכרונות המובילים אותו בהתמדה לשואה ולקשר העמוק שבינו לבין הקומנדנט קליין, וזאת מנקודת מבט כלבית, בעלת זאגר פיקרסקי, המלאה בהומור שחור. דומה שנסיגנו זה של קניוק להתמודד, כיליד-הארץ, בנרשאה-השואה, ערכו רב עשרת-מונים מנסיגנות-סיפורתיים של בני דורו, המתמצים לעסוק אך ורק בהיבט אחד של השואה, בשטיחות רבה, שמטרתה למצוא זהות-מאומצת לעצמם.

למיקרה הספר לא ברור מדוע לא זכה אדם בן כלב לביקורת עניינית, עם הופעתו בטורי הרצנייה של המוספים הסיפורתיים בארץ, שעה שהספר זכה לביקורות נלהבות בחוץ-לארץ. האם יתכן שהסיבה נעוצה בכך שקניוק לא הביא בספר זה, דמויות חיוביות, והביע דיעות בלתי-מקובלות על השואה?

המישלוח מירושלים

צאן ברזל

אליעזר שטיינמן, אביהם של נתן ודוד שחם, היה מהביקורתיים שבין דור המייסדים. בשנים האחרונות לחיו נהג להיפגש עם מאיר ינאי, שרשם את שיחותיו, ימנה-שיחות ראה-איר לאחרונה, ומוספי-הסיפורת ציטטו את המובאות מתוכו בזהירות רבה, ומנעו מלצטט, פרות קדושות של ההווה, את הדמויות אשר העיתונות נמנעה מלצטט את אימרות שטיינמן אודותיה, היא דמותו של אלי ויזל. „כה אמר שטיינמן“ על ויזל: „בארוחת-ערב ציבורית בא אלי ויזל ולחץ את ידי. הסתכלתי בעיניו, הוא הסתכל בי. הוא חש מיד שלא כבש אותי. הסיר עיניו, הסתובב ונעלם. באתה ארוחת-ערב הירצה על יהדות. הוא דיבר על הנשמה היהודית, כשהמסובים יושבים וזוללים תרנגולות ומתמוגגים מנחת. אלי ויזל נותן ליהודים את הגניחה. יהודי זולל תרנגולת, והוא מדושן עונג. אלא מה, חסרה לו, כך נדמה לו, קצת רוחניות. לכן הוא מזמין את אלי ויזל, שעושה עסקים מן הדמעות של העם היהודי, וזה בא, נותן ליהודים אוכלי-התרנגולות את הצימוק, והם יכולים להמשיך לגנוח...“

„אליעזר ויזל וחיים גורי דומים. הם מטפטים דמעות, ואחר-כך עומדים ליד הדמעות עם צלחת. אני יודע שהם עושים מה שעושים בתום-לב. אך אולי אינם יודעים מה שהם עושים...“

„ברוסיה היה חזן גדול, שהיה קורע לבבות בוימרתו. סיפרו עליו כי בעת תפילת כל נדר, כשהיה עומף ראשו בטלית, היה משרבב סוכריות לתוך פיו. המתפללים היו בוכים ונאנחים, בשעה שהחזן בלע סוכריות. גם אלי ויזל נוהג כך, לפעמים. הוא כותב על דמעות, ובינתיים כולע סוכריות...“

יאן קוט על טדיאוש בורובסקי

במים אלה ראה-אור בני-יוזק תירגום הספר זו הדרך לגאז, גברות וגברים מאת הסופר הפולני טדיאוש בורובסקי, שהתאבד ב'1951. הספר הופיע בסידרה „סופרים מאירופה האחרת“ שבעריכת פיליפ רות. לספר נכתבה הקדמה על-ידי יאן קוט, שסיפרו בית-הספר של קלטיקנים ראה-אור בעיברית. ספריו מקספיר בן-תקופתו ומזון האלים הפכו את יאן קוט לאחד מחשובי התיאורטיקנים של התיאטרון והסיפורת במאה-העשרים. יאן קוט הסכים לפירסום דבריו במדור זה.

סיפורי מחנה-הריכוז של טדיאוש בורובסקי נכתבו עם שיחרורו ממחנה-הריכוז, ופורסמו בפולין עוד בטרם שב אליה. סיפוריו כמו הלמו בציבור-הקוראים, שהמתין לסיפורת-מאיתרים. מה עוד שהמיפלגה-הקומוניסטית (הפולנית) קראה ליצירת יצירות שהיינה בעלות משמעות אידיאולוגית, ותחלקנה את העולם לצדיקים ולרשעים, לגיבורים ולבוגדים, לקומוניסטים ולפשיסטים.

כך שיצירותיו של בורובסקי הואשמו כ„מלאות באי-מוסריות, ניוון וניהיליות.“ הטאים שלא הצליחו לטשטש את העובדה כי הסיפורת הפולנית התעשרה בכישרון חדש ומבריק.

בורובסקי כתב שהסיפורת אינה כה מורכבת כפי שחושבים, והיא משמשת עבורו כהתגרות למענו של רעיון: „לא איכפת לי שהם טוענים שאני מבזבז את עצמי בעיתונות. אינר רואה את עצמי כבתולה-קדושה שהוקרבה לאלת-הפרווה.“ ואכן, לידידיו ומקורביו סיפר בורובסקי „שהוא דורך על צוואר עצמו כמו מאיאקובסקי.“

אני חושב שהוא חדר לניבכי המשמעות של מישפט זה. הוא תיאר פעמים כה רבות כיצד היו השומרים במחנה-הריכוז מניחים את-חפירה לצווארו של אסיר, ומנתרים על הידית עד לנשיחת רוחו של האסיר.

סיפורי אושוויץ של בורובסקי כתובים בגוף ראשון. המספר הינו סגניקאפו

הנידונים לחיים

קשר של שתיקה

אדם בן כלב, מאת: יורם קניוק, הוצאת עמיקם, 1969, 316 עמודים.

אדם שטיין, מוקיון יהודי, בעבר גדול מוקיוני אירופה. בהווה חי בעולם של זיכרונות, ביחד עם ניצולי-שואה ומשוגעים. מתגורר במכון משוכלל (בית-חולים לחולי רוח) ע"ש צולינג בעיר.

סיפורו של אדם בן כלב הוא סיפור תלאותיו של המוקיון אדם שטיין, המגיע ממרומי תהילה אירופית אל מחנה-הריכוז, ופוגש בקומנדנט קליין, המעניק את חייו במתנה, על-מנת שישמש ככלב-השעשועים של הקומנדנט והמחנה. אדם מבדר בסקודות קליין את ההולכים למות בתא-הגאוזים, וביניהם אשתו ובתו.

בתום המליחמה משיב אדם שטיין לקומנדנט קליין כגמולו. מציל את חייו ממישפט פושעי-מלחמה, ומשתיל לו שם ודמות יהודיים. אלא שהפעם אדם מתעלל בקומנדנט לשעבר. ב'1958 מתברר לאדם שבתו השניה מתגוררת בישראל, והוא מהגר לכאן, ומגלה שבתו מתה. אדם, שהנו בעל תכונות על-טיבעיות, מעביר את עיקר זמנו, מילבד כמה חופשות, באותו מכון משוכלל ע"ש צולינג. במכון מצוי גם אחי-תאומו של אדם, השוגא את המוקיון-לשעבר, בשל היותו כלבו של הקומנדנט קליין. האח אינו מתרשם מהצדקותיו של אדם המטיח בו: „נשארו בזכות המוקיונות, ולא בזכות היותך הגליאן יודע...“

בשל תכונותיו הנדירות, הופך אדם למלכס הבלתי-מוכתר של חולי המכון ורוסאיו, כשהוא מטפף מסביבו הערות כמו: „העט שונא ומתעב את זעקת האבן והמידבר. שונא ותמיד שונא את הוגי-הרוח, את המתעטעים, את המשוגעים...“

בנוף המידברי והקסום של הגנג מתרחשת לה חוויה דתית-אתאיסטית של התגלות אלוהית אבסורדית, בסיממה של חוויה, זו אשר במהלכה נמלטים כתרסר מיושבי